Sajátságos felfogása ez az irodalomtörténet tanításának, de úgy érzem, valahogy így kellene lenni. Az a forgatag, amelyben ma élünk, százszorosan parancsolja ezt nekünk, hogy a hazafias gondolkozás, a nemzetért élni és halni tudás mindent átható ereje minél mélyebben gyökeredzék meg a mi ifjúságunk lelkében, mely kilépve az életbe, a téveszmék csábításának ellenállni csak úgy lesznek majd képesek, ha mi felvértezzük lelküket minden szenny ellen, ha mi meggyőzzük őket arról, hogy van egy magyar világ, melynek fennállása számukra az életet vagy halált jelenti, s ebben a kis magyar világban is csodálatos módon megszólal az eszményi szép az írók és költők ajkán. Ezt a drága szépet lelkükbe zárva, lesznek igazán azzá, aminek a jó Isten teremtette őket: magyarokká és semmi mássá. Így tudják ők majd megérteni az egyetemes nemzeti lelket, így tudnak majd belehelyezkedni a nemzeti gondolkozásba, a mai korba, s így fogják majd a láthatatlan húrokon keresztül megérteni, átérezni:

»Hogy mi van azon sírni való,
Hogy a gulya ott delelget,
Valahol egy csárda mellett,
Csárda mellett«.....

Múth János.

A szókincs kérdése a polgári iskolai német nyelvtanításban

A közelmultban úgyszólván egyszerre két helyen is jelent meg cikk, illetve tanulmány az idegen nyelvtanításnak erről a fontos kérdéséről. Az egyik a Közlönyünkben jelent meg Lomoschitz Károly tollából, aki olyan szótanulási módot ajánl, mely a lélektani alapokon nyugvó modern felfogással homlokegyenest ellenkezik, mert a szókat léleknélküli mechanikus darálással magoltatja be oly célból, hogy azok, ha szükség lesz reájuk, mindjárt kéznél legyenek. Hogy pedig ez tényleg megtörténjék, ahhoz a szógyüjteményben lévő szócsoportok állandó gyakorlására van szükség, amit úgy old meg, hogy a tanárnak az osztályba való belépéséig a tanulósereg egy-egy szócsoportot recitál, úgy hogy a tanár úr megjegyzése szerint már messziről lehet hallani, hol, melyik osztályban lesz német óra. Az így megszerzett szókincs egy nagy anyaghalmaz s aktivitásának ébrentartása roppant energiát emészt fel anélkül, hogy abból más haszon származnék, mint hogy az idegen szóképzet az anyanyelvivel oly szoros kapcsolatba kerül, hogy egymást automatikusan felidézik. Ez a jelenség fordítási műveletnél kétségkívül nagy hasznunkra szolgál, de annál gátlóbb körülmény a

szabad folyóbeszéd alkalmazásánál; amikor ugyanis a lélekben állandóan fordító művelet folyik, miáltal a beszéd darabossá, döcögőssé válik. Kézenfekvő a gondolat, hogy a szókincs aktivitását inkább más asszociációk és más eljárások által kellene ébrentartani, nem csupán az idegen- és anyanyelvi szó közti kapcsolat által. Olyan kapcsolat kellene ide, mely nem pusztán az értelem munkája, hanem belejátszanék abba érzelmi motivum is, mely a fantáziát, az akaratot s ezeken át a cselekvési ösztönt is megmozgatná és a tudattartalmat élménnyé fokozná. A szó tehát ne csupán valami jelentést fejezzen ki, hanem szolgáljon valamely lelki tartalom kifejezésére úgy, hogy más szavakkal együtt mindig más és más mondatbeli és értelembeli helyzetbe kerüljön s teremtsen kapcsolatot oly irányokba, melyek érdeklődést váltanak ki, egyrészt már ismert tárgykörök felidézése által, másrészt újszerű élményesítő tartalmuknál fogva. Mindezek előfeltétele, hogy a szó nem mint elszigetelt adat merüljön fel tudatunkban, hanem mint kifejezőképes nyelvelem, hogy más szavakkal és viszonyító elemekkel kapcsolatban automatikussá vált asszociációs pályán gondolatot fejezzen ki. Röviden, az új szó, ne mint holt adat kerüljön tudatunkba, hanem mint élő mondatelem.

Hogy ez miképpen valósítható meg és hogy természetes úton miképpen tartsuk ébren a már megszerzett szókincs aktivitását, arról a Magy. Paed. 1933. 7—8. számában nagyon érdekes és figyelemre méltó tanulmányt írt Lux Gyula dr., aki az idegen nyelvtanítás terén már eddig is iránytjelző működést fejtett ki, s elvei a modern nyelvészet tudományos alapjain nyugszanak. Tanulmányában megállapítja, hogy a szótanulásnak eddig szokásos módja, a szójegyzéktanulás sok tekintetben ellenkezik a nyelvtanulás lélektani törvényeivel, amennyiben gátolja a fogalomnak és az idegen szónak közvetlen társítását, a szónak különálló létet tulajdonít, nem nyujt elég alkalmat a szók homonim változatainak megismerésére, nem gondoskodik az új szók kellő gyakorlásáról és ismétléséről, a szavak hangképéből indul ki s nem a fogalmából. Ezek alapján a szójegyzéktanulás sok tekintetben nem előmozdító, hanem hátráltató módja a nyelvtanulásnak. A szójegyzék helyett inkább a mondatjegyzék bevezetését ajánlja, mert a mondatsorok a szó alaposabb és lélektanilag helyesebb tanulását biztosítják, továbbá fölhasználhatók a nyelvtani szabályok szemléltetésére, s nyelvi formák begyakorlására. Igy tehát képletes formában kifejezve egy csapásra két legyet fogunk: gyakoroljuk a szót, s szemléltetjük a nyelvi formát. Igen jó eljárás ez különösen ott, ahol a tankönyv megfelelő leckéje, olvasmánya nem gondoskodik a tárgyalt nyelvi forma előfordulásáról. Erre pedig igen gyakran van eset, mert az olvasmány elsősorban a tartalmi, érzelmi, ethikai stb. célt szolgálja, s csak másodsorban szolgál nyelvtani

szemléltető eszközül, különben igen mesterkélt szövegű olvasmányt kapnánk. Szóval az új szavakat ne szójegyzékbe szedjük, ahogyan eddig tettük, hanem alkossunk belőlük mondatokat, s ezeket gyűjtsük össze jegyzékszerűen — melléírva a megfelelő magyar mondatot. Végül levonásképen leírjuk a teljes szótári alakot, utóbbit anyanyelvi jelentés nélkül.

Ez az itt vázolt eljárási mód kétségtelenül jobb s lélektani tekintetben is megokoltabb az új szavak megrögzítésére, a régiekkel való állandó kapcsolására, egyszóval az egész szókincsnek állandó mozgatására, mint az eddig divott szójegyzékszerű elraktározás. A szók itt életet nyernek, új meg új változatokban jelennek meg, különféle jelentésükben mutatkoznak be, sőt mint új gócpontok magukhoz illő régibb szókat keltenek életre, újszerű jelentésükkel érdeklődést keltenek, asszociáló képességüknél fogva hatnak a fantáziára, az érzelemre, s tudattartalmuknál fogva élményt jelentenek a tanulóra nézve. Ezenkívül cselekvő ösztönt ébresztenek benne önálló és mégis a szöveggel összefüggő mondatok alkotására.

Ez idáig rendben volna, most csupán az a kérdés, miképpen lehetne ezt az eljárást a gyakorlatban megvalósítani. Most természetesen a polgári iskola 10—14 éves gyermekserege lebeg a szemem előtt s így az ő képességeikhez kell arányosítanom a fenti eljárásból rájuk háramló munkát. Egy másik szempont, mely szerint e kérdést nézem az, hogy mi oldható meg ebből az iskolában. Otthon ugyanis a tanuló teljesen magára van hagyatva, tehát csak olyan feladat elé állítható, amit a magá erejéből is meg tud oldani. Különben sem célja a munkáltató oktatásnak az idegen otthoni segítség igénybevétele. Mármost rá lehet-e bízni házi munkául a gyermekre az új szók alapján mondatjegyzék készítését? Én már minden osztályban készíttettem ilyen típusú házifeladatokat s tapasztalataim alápján annyit mondhatok, hogy a III., IV. osztályban már rájuk merném bízni ilyen munkát, de az I., II. osztályban nem. A legtanácsosabb tehát ezt a szó- illetve mondatírást az első 3 osztályban együttes iskolai munkával elvégezni. De hogyan tegyük ezt, amikor amúgy is csak heti három óránk van, s óránkint átlag 8—12 új szó fordul elő. Ha egy-egy szóra csak két mondatot szánok, hogy a szónak legalább egyes- és többesszámú alakját szemléltessem, ez már magában véve is sok írást jelent, amit egy órán belül megoldani fizikai lehetetlenség. Házi feladatul a fenti okoknál fogva nem adhatom, s nem is szabad a tanulót munkával túlterhelni. Viszont az elvét feladni kár volna, mert ez az egyedül helyes mód a szavak begyakorlására s a szókincs állandó forgatására. Sok fejtörést okozott nekem ez a probléma, míg a következő megoldáshoz jutottam, ami gyakorlatilag is nehézség nélkül keresztülvihető. Nem tettem egyebet, mint összekapcsoltam a kétféle szókezelési módot, úgy, hogy egyik kiegészí-

tette a másikat. A mondatjegyzéket nem írásban alkalmazom, hanem beszédben s ez a szóbeli alkalmazás tompítja a szójegyzéknek hátrányait. Vagyis az olvasmánytárgyalás folyamán vagy utána felíratom a táblára s a szójegyzékbe az új szavakat. A leírás végeztével minden szóra mondunk a tartalommal kapcsolatos mondatokat egyes- és többesszámban vagy különféle nyelvtani formák variálásával. Az egész gyakorlás 5 percig tart s egyrészt átismételjük s összefoglaljuk általa az olvasmány tartalmát, másrészt alkalmat adunk a tanuló alkotó tevékenységének gyakorlására, mert a mondatai saját kitalálásai, s végül az idegen szónak az anyanyelvi alakkal való kapcsolata teljesen meglazul, s helyet enged más és más mondatbeli kapcsolatoknak. Még élénkebbé válik ez a munka, ha valamely alkalmas szemléltető kép bekapcsolásával történik. A gyermekek úgyszólván kifogyhatatlanok az újabbnál újabb fordulatok kitalálásában. A gyors egymásutánban elhangzó mondatok közül belátásunk szerint választunk ki olyanokat, melyeket alkalmasaknak itélünk a táblára való felírásra. Sokat nem írhatunk fel, mert nem futja az időből; 3—4 mondatra telik, többre aligha. Ezek a mondatok tehát nemcsak a mondatjegyzék elvének megvalósítására szolgálnak, hanem egyúttal szemléltető mintamondatokul is nyelvtani tétel bemutatására, illetve induktív úton való levonására. A nyelvtani tétel megértetése után ismét megindulhat a mondatalkotás, melybe most már az új szavakon kívül a nyelvtani forma tudatos használata is belekapcsolódik. Ezekből láthatjuk, hogy szóbelileg meg lehet valósítani a szóknak mondatjegyzékszerű begyakorlását, de írásbelileg aligha, mert nincs rá idő. Érettebb korú tanulók elvégezhetik ezt a munkát otthon, habár elég megterhelést jelent, de kisebb tanulók számára ez túlhajtott követelést jelentene.

Az eddigiekben főleg arról volt szó, hogyan kapcsolódjék be az új szó a meglévőkhöz s hogyan rögzítsük meg. Ezzel azonban még korántsincsenek befejezve a szókincs gyarapítása és forgatása körüli teendők. Ismeretes dolog, hogy szókincsünk állománya nem egyforma készséggel jelentkezik tudatunkban, nem egyforma gyorsasággal áll rendelkezésünkre. Igazában csak azokat a szavakat birjuk, amelyek úgyszólván személyes élményekké váltak s szükség szerint azonnal rendelkezésre állanak. Ezek a szavak képezik az aktiv szókincset. Míg szókészletünknek azt a nagy körét, mely a tudat küszöbe alatt él s csak akkor merül fel, ha akár olvasmány, akár beszéd kapcsán előkerül, s mi akkor rögtön ráismerünk: azt passziv szókincsnek mondjuk. Ennek köre sokkal nagyobb, mint az aktiv szavak köre s határvonaluk egymásbaolvadó. Gyakori használat folytán az eddig passziv szó aktivvá válhatik, s megfordítva. Gouinnak az a követelménye, hogy az egész szókincset aktivvá kell tenni, — tévedés s túlterhelésre vezet. Az idegen nyelvben meg kell

elégednünk azzal, hogy elsajátítunk egy bizonyos szükséges szókészletet, de az azután biztosan álljon rendelkezésünkre.

Gyakorlatilag tehát fontos tudnunk, melyek azok a módok és eszközök, amelyek a szókészletünk aktivitását ébrentartják, sőt annak körét növelik. Az egyetlen helyes út az asszociációs kapcsolatok létesítése. Ezek többfélék: A legegyszerűbb kapcsolatok azok, amelyeket az anyanyelvünkben előforduló idegenszármazású jövevényszavak segitségével végezhetünk. Pl. Sport, Ball—fudball, Stall—istáló. Ide tartoznak oly foglalkozást jelentő szavak kapcsolatai, melyek minálunk családi nevekként használatosak, pl. Schneider, Schuster, stb. Vagy egyes hangutánzó szavaknál a hanghatás összekapcsolása a szó értelmével, különösen ha megfelelő mimika, arcjáték v. taglejtés kiséri, pl. zischen, sausen, krachen, kriechen, stb. Adódik alkalom tréfás fordulatok felhasználására is, pl. a németnek Wiesen (vízen) terem a szénája, az ökre hajat (Heu) eszik, hajlik (heilig) a szentje stb. Érdekes kapcsolatok származnak hasonló hangzású s hasonló értelmű szók megfigyeltetésével, pl. Mauer — Maurer, frei — Ferien stb. Vagy hasonló hangzású, de különböző értelmű szavak kapcsolatával pl. Kasse — Gasse stb. Vagy viszonyító elemek különböző használata: zu Hause, nach Hause.

Különösen tág teret nyerhetnek a különböző asszociációk a szóképzés által, ahol az elő- vagy utóképzők alkalmazása más és más jelentésű szókat eredményez. Ez a kapcsolat kétféle irányban történhetik; vagy a szótő, — vagy a viszonyító elemek változása szerint, pl. Handel, handeln, Händler stb, illetve Frühling, Jüngling stb. Az összetett szók megfigyeltetése is kétféle kapcsolat megteremtésére alkalmasak; a közös alapszó, s a közös viszonyítóelem szerint pl. Hundstall, Hundekopf, hundesmüde, vagy wohltun, gleichtun, wichtigtun stb.

Nemkülönben tanulságosak s maradandók a homonim és szinonim szók kapcsolatai. Pl. die Bank (a pad és a pénzintézet), illetve gehen, schreiben, laufen, rennen, stürmen stb.

Igen értékes szolgálatot tesznek az olyan fajta kapcsolatok, melyekben a szavak tárgykörök szerint csoportosítva kerülnek egymással kapcsolatba. Ezeket akkor alkalmazhatjuk sikeresen, ha egy-egy tárgykör v. didaktikai egység elvégzése után összefoglaló ismétlést tartunk. Ilyenkor a tanulók munkacsoportok szerint, más-más szempont szerint csoportosítják a tárgykörben előforduló szókat. Pl. a II. osztályban tanultunk a kereskedői életről. Akkor az egyik csoport az árukat veszi számba, a második a személyeket, a harmadik az eszközöket, a negyedik a cselekvéseket stb. stb. Minden csoport beszámol a neki kiosztott munkáról s a többi csoport nagy érdeklődéssel figyeli. Rövid idő alatt olyan szókincs elevenedett meg, hogy csak győzzük feldolgozni. T. i. nem elegendő a szókincs egy részének felelevenítése; a munka érdemleges része csak most következik, ami-

kor ezekkel a szavakkal dolgozni kezdünk s összefüggő beszélgetést rögtönözünk, úgy hogy a könyvtől egészen függetlenítjük magunkat. Olyan ez, mint egy társasjáték, melyhez mindenki egy értelmes s hozzáillő mondattal járul hozzá. Valaki megkezdi egy mondattal, aki tud hozzáillő folytatást mondani, az jelentkezik s mondja tovább. Igen ötletes s fordulatokban gazdag beszédgyakorlat ez, melyben a tanuló kedvvel vesz részt és alkotóképességét nagy mértékben fejleszti.

Befejezésül hadd említsem meg még a szavaknak olyan csoportosítását, mely nem külső jegyek szerint történik, hanem melyben belső lélektani összefüggés kerül kifejezésre. Ezekben nemcsak a fogalom értelmi válfajai s egyéb külső jegyei kerülnek szóba, hanem a vele összekötött cselekvések, tulajdonságok, szinonimák, hely- és időkörülmények, sőt még átvitt értelmű fordulatok is. Válasszuk pl. a ház fogalmát. Milyen asszociációkra ad ez az egy szó alkalmat? 1. A ház fajai. 2. Cselekvések a házzal kapcsolatban. 3. A ház állapota, tulajdonságok. 4. Helyi és időbeli megjelölések (pl. falusi ház, régi és modern). 5. Képes beszéd a házzal kapcsolatban, közmondás. 6. Nemzeti vonás a házépítésben. stb.

Ime micsoda szinte kimeríthetetlen lehetőségek állnak rendelkezésünkre, hogy a szavakat eleven s természetes módon összefűzzük, s így a szókincs állandó mozgásban s egymásra való kölcsönhatásban legyen. Ilyen eljárással a szócsoportok állandó s következetes kiépítésével, az asszociációk minden irányú kiaknázásával oly szókincs birtokába jutunk, mely állandóan rendelkezésünkre áll s oly úton szereztük meg, mely nem volt fárasztó, nem vette el a kedvünket, sőt ellenkezőleg, minden új szó, minden értékes fordulat s kapcsolat új ösztönzést adott tudásunk gyarapítására.

Jármai Vilmos.

GYAKORLATI PEDAGÓGIA

Történelem

A tanítás tárgya: Eger ostroma. Szemelvények Gárdonyi Géza Egri csillagok című művéből.
Célja: a hazaszeretet, kegyelet ápolása.
Helye: a szegedi polg. isk. tanárképző főiskola gyakorló iskolája.
Ideje: 1933. okt. 13.
Jelen vannak: a főiskola II. éves hallgatói.
Megjegyzések. Eger vár ostromát már előző tanulmányaik-